

PEDAGOGIK FAOLIYATDA YUZAGA KELADIGAN NIZOLAR VA ULARNING OLDINI OLISH STRATEGIYALARI

Karamova Mohinur Faxritdin qizi

Xalqaro Innovatsion Universiteti o'qituvchisi

Karamova Mohinur Fakhritdin kizi

International University of innovation lecturer

Annotatsiya: Mazkur maqolada nizolar, ularning turlari, pedagogik faoliyatda yuzaga keladigan nizolarning kelib chiqish sabablari hamda oldini olish haqida bayon etilgan. Shuningdek, nizolarning rivojlanish bosqichlari keltirilgan.

Kalit so'zlar: nizo, nizoli ziddiyat, nizolarning bosqichlari, nizoli vaziyat, konflikt, pedagogik konflikt, qoida.

CONFLICTS THAT ARISE IN PEDAGOGICAL ACTIVITY AND STRATEGIES FOR THEIR PREVENTION

Abstract: This article describes conflicts, their types, causes of conflicts arising in pedagogical activities, and prevention. The stages of conflict development are also presented.

Keywords: dissension, contentious conflict, stages of conflict, conflict situation, conflict, pedagogical conflict, rule.

Bo'lajak o'qituvchilar o'qituvchi va o'quvchi orasidagi nizolarni hal qilish va salbiy oqibatlarining oldini olish bo'yicha yetarli bilimlarga ega bo'lishi kerak. O'qituvchi o'zining kasbiy faoliyatida nizolar, shaxsning rivojlanishi va turli sharoitlarga moslashishdagi qiyinchiliklar, shaxslararo munosabatlarning kelishmovchiligi bilan bog'liq keng ko'lamli muammolarni hal qilishi kerak. V. A. Suxomlinskiy maktabdagi nizolar haqida shunday yozadi: "O'qituvchi va bola, o'qituvchi va ota-ona, o'qituvchi va jamoa o'rtasidagi ziddiyat maktab uchun katta muammodir. Ko'pincha mojaro o'qituvchi bola haqida adolatsiz o'ylashi bilan yuzaga keladi. Bola haqida adolatli o'ylang, shundagina hech qanday nizolar

bo'lmaydi. Nizolardan qochish qobiliyati o'qituvchining pedagogik donoligining tarkibiy qismlaridan biridir. Mojaroning oldini olish orqali o'qituvchi nafaqat saqlaydi, balki jamoaning tarbiyaviy kuchini ham yaratadi".

O'quv faoliyati sharoitlaridagi nizolar turli xildagi nizolar bo'ladi. Pedagogika sohasi shaxsni maqsadga muvofiq shakllantirish barcha turlari to'plamidan iborat bo'ladi, uning mohiyati esa ijtimoiy tajribani o'rgatish va o'zlashtirish bo'yicha faoliyati hisoblanadi. Shuning uchun aynan mana shu yerda pedagog, o'quvchi va ota-onalarning ko'ngil xotirjamliklari uchun qulay ijtimoiy-psixologik sharoitlar yaratish zarur.

Nizoning rivojlanish bosqichlari: 1. Tahmin qiluvchi bosqich – manfaatlari to'qnashuvi yuzaga kelishi mumkin bo'lgan sharoitlar bilan bog'liq. 2. Nizoning paydo bo'lish bosqichi – turli guruhlar yoki alohida insonlar manfaatlarining to'qnashuvi. 3. Nizoning yetilishi bosqichi – manfaatlari to'qnashuvi muqarrar bo'lib qoladi. 4. Nizoni anglab yetish bosqichi – janjallashuvchi tomonlar manfaatlari to'qnashuvini faqatgina sezibgina qolmay, balki anglab ham yeta boshlaydilar.

Nizoli vaziyat – ijtimoiy sub'ektlar o'rtasida haqiqiy qarama-qarshilikni yuzaga keltiruvchi insonlar manfaatlarining mos kelmasligi. Asosiy belgisi – nizo predmeti yuzaga kelishi, lekin hozircha ochiq faol kurashning yo'qligi, ya'ni to'qnashuv rivojlanishi jarayonida nizodan oldin har doim nizoli vaziyat yuzaga keladi, uning asosi hisoblanadi.

Nizolarni to'rt turlari ko'rsatiladi:

- *ichki shaxsiy*, shaxsning kuchi bo'yicha tahminan teng motivlari, qiziqishlari, ishqibozligi, manfaatlarining kurashini aks ettiruvchi;
- *shaxslararo*, o'z hayotiy faoliyatida qarama-qarshi maqsadlarni amalga oshirishga intiluvchi shaxslarni ifoda etadi;
- *guruhlararo*, biri-biriga mos kelmaydigan maqsadlarni ko'zlagan va ularni amalga oshirish yo'lida bir-biriga to'sqinlik qiluvchi ijtimoiy guruhlar nizo tomonlari sifatida ishtirok etishlari bilan ajralib turadi;

- *shaxsiy-guruhli*–shahsning hulqi guruh qoidalari va umidlariga mos kelmasligi holatlarida yuzaga keladi.

Pedagogik jarayon o‘ziga xos murakkab ijtimoiy tuzilma bo‘lib, shahslararo aloqalarning doimiy jarayonidan iboratdir. Albatta, bu jarayonda ikki sub’ekt o‘rtasidagi munosabatlarni ijobiy shakl doirasidan chetga chiqish holatlari ham kuzatiladi.

Pedagogik konflikt–pedagogik jarayonda shahslararo munosabatlarning keskinlashuvi natijasi sifatida yuzaga keluvchi muamoli vaziyatdir. Pedagogik konfliktlarning quyidagi shakllari yuzaga keladi:

1. O‘quvchi-o‘quvchi
2. O‘quvchi-o‘qituvchi
3. O‘qituvchi-o‘qituvchi

Pedagogik jarayonning muhim ishtirokchisi o‘quvchi bo‘lib, ular orasidagi aksar konfliktlar kichik guruhlarda liderlikka intilish natijasida namoyon bo‘ladi. Bunda shahslararo konflikt qoloq lider va guruhda e’tibor qozonayotgan ikkinchi lider o‘rtasida vujudga kelishi kuzatiladi. Konfliktli vaziyat guruhdagi ikki lider o‘rtasida vujudga kelib, ular konfliktga nafaqat o‘zlarini, balki tarafdorlarini ham tortishi mumkin. Bu esa konfliktik eskalyatsiyani, ya’ni uni miqyosini kengayishiga sabab bo‘ladi. Ayrim hollarda ikki lider o‘rtasidagi konfliktga tortilgan tarafdorlar hududiy manfaatlar doirasida yuzaga kelsa, shahslararo konfliktning ko‘lami etnik yoki hududiy mojarolar darajasigacha ko‘tarilishi mumkin.

Pedagogik nizolarni muvaffaqiyatli hal qilish odatda muammoni aniqlash, uni tahlil qilish, uni hal qilish bo‘yicha harakatlar va natijalarni baholash siklini o‘z ichiga oladi. Har qanday aniq bir vaziyatda nizolarni hal qilish bo‘yicha siyosatni ishlab chiqishga kirishishdan avval ularning manbalarini aniqlash zarur.

Pedagog va ta’lim oluvchi pozitsiyalarining to‘g‘ri kelmasligi ko‘p konfliktlarga sabab bo‘ladi, shuning uchun konflikt vaziyatlarda qo‘llaniladigan sinalgan quyidagi qoidalarni bilish kerak:

Birinchi qoida. Konflikt vaziyatini o'z qo'liga olish. Bu emotsional taranglikni bartaraf etishni anglatadi. Buning uchun ortiqcha jismoniy zo'riqishdan, ortiqcha hatti-harakatlardan halos bo'lish kerak. Mimika, poza, jestlar faqatgina odamning ichki kechinmalarini ifodalab qolmay, unga ta'sir ham ko'rsatadi. Shunday qilib, tashqi vazminlik va xotirjamlik!

Ikkinchi qoida. O'z xatti-harakatlari bilan sherigiga ta'sir ko'rsatish. Bunda ishtirokchining yuzini diqqat bilan o'rganib chiqish yordam beradi, fikrni jamlaydi va uning holatini aniqlashga imkon yaratadi.

Uchinchi qoida. Hamsuhbatning xatti-harakatlari motivlarini tushuna olish. Aqliy tahlilning ishga solinishi emotsional qizishni pasaytiradi. Yaxshisi holatning murakkabligini tushunganligini ifoda etish (Men sizning holatingizni tushunib turibman...), o'z holatini tushuntirish (Shu meni o'ylantiryapti...) Ya'ni xatti-harakatni darrov baholamang, oldin tug'ilgan vaziyatga bo'lgan munosabatingizni bildirishga harakat qiling.

To'rtinchi qoida. Maqsadni muvofiqlashtirish. Ta'lim oluvchi bilan sizni birlashtiruvchi narsani tezroq anglash va uni ko'rsatish.

Beshinchi qoida. Samarali yechim borligiga ishonishingizni namoyish qiling. Va nihoyat, konflikt hal qilinganidan so'ng uni tahlil qilib chiqing (sababi va oldini olish yo'llari).

Birinchi navbatda nima sodir bo'lganligini aniqlash kerak. Muammo nimadan iborat? Ushbu bosqichda muammoni aniqlash bilan barcha rozi bo'lishi uchun hodisalarni bayon etish muhim.

Nizo tahlil qilib chiqilganidan so'ng hamkorlik ruhida birgalikda barchani murosaga keltirish yo'lini izlashga o'tish mumkin.

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi nizoni hal qilishda nizoning sabablarini tahlil qilishdan tashqari yosh omilini hisobga olish kerak.

“O'qituvchi-o'quvchi” amaliy nizoli vaziyatlar bilan bir qatorda shaxsiy xususiyatdagi qarama-qarshiliklar ham uchrab turadi.

Nizoli vaziyatga tushib qolib, o'qituvchi o'zining faolligini yoki suhbatdoshini yaxshiroq tushunishga yoki nizoni bostirish yoki uni oldini olish maqsadida o'z psixologik holatini boshqarishga qaratishi mumkin. Birinchi holatda nizoli vaziyatni hal qilishga insonlar orasidagi bir-birini tushunishlarini yo'lga qo'yish, anglashilmovchiliklarni, kelishmovchiliklarni yo'qotish yo'li bilan erishiladi. Umuman olganda, boshqa insonni tushunish ancha murakkab. Tajribali pedagoglar nimani gapirishni (dialogda mazmunini tanlash), qanday gapirishni (suhbatni emotsional tusda olib borish), bolaga qaratilgan nutqda maqsadga erishish uchun qachon gapirishni (vaqti va o'rni), kimning oldida va nima uchun gapirishni (natijaga ishonch) biladi.

Agar butun ta'lim jarayonini tashkil qilish sharoitlarida, jamoali qoidalar va tartiblar tizimida, ushbu jarayonning bir-birlariga nisbatan ijobiy munosabatlari, bo'lajak nizolarda konstruktiv xulqlariga tayyorliklarida haqiqiy ob'ektiv va sub'ektiv o'zgarishlar yaqqol ko'zga tashlansa, nizo samarali hal qilingan hisoblanishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, qaysi faoliyatda bo'lmasin, doimo nizolar mavjud, lekin oqilona yechim topish mutaxassislar uchun birmuncha qiyinchilik tug'diradi. Pedagogik faoliyatda yuzaga keladigan nizolarda esa albatta pedagoglardan mas'uliyat, adolatlilik, e'tibor va pedagogic-psixologik bilimdonlik talab etiladi. Ko'pincha yosh va tajribasiz o'qituvchilarda vaziyatni to'g'ri baholay olmasligi, nizolarni bo'rttirib yuborish yoki uni e'tiborsiz qoldirish holatlari amaliyotda kuzatiladi. Pedagoglar hamisha nizolarni to'g'ri qabul qilishi, undan qochmasligi yoki vaziyatni bostirmasligi lozim. Uni o'z o'rnida muayyan muddat oralig'ida hal etishi lozim. Shuningdek, nizolarni hal etishda ota-onalarni hamkorlikka chaqirishi mumkin, yechimni auditoriyaning o'zida bo'lishi mumkinligini yodda tutishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedova M. Pedagogik konfliktologiya. T., "Donishmand ziyosi", 2020

2. Nosirbekov K. Konfliktologiyaning rivojlanish bosqichlari va uning umumiy tasniflanishi. Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies Hosted online from Paris, France. Date: 19th August, 2023
3. Qo‘chqarova F. Pedagogik konfliktologiya. /darslik/. –T.: “Fan va texnologiyalar nashriyot-matbaa uyi”, 2021. 216 b.
4. Inamov D. Pedagogik konfliktologiya. O‘quv-uslubiy majmua. Namangan, 2023